

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Історичні записки

Збірник наукових праць

• **Історичні науки**

Випуск 33

Луганськ — 2012

ІСТОРИЧНІ ЗАПИСКИ: Збірник наукових праць
Випуск 33

Засновано у 2004 році
Вихід із друку – чотири рази на рік

Засновник Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля

Журнал зареєстровано Міністерством України у
справах преси та інформації
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 8312 від 14.01.2004 р.

Журнал включено до Переліків наукових фахових
видань України (Бюл. ВАК № 11, 2009 р., № 1-05/4), в
яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора і
кандидата історичних наук.

Журнал зареєстровано в ISSN International Centre
(лист від 21.03.2011 р.) № 2222-0380

Головна редакційна колегія: Михайлюк В.П., докт. істор. наук (головний редактор), Д'яконіхін А.В., канд. істор. наук (заступник головного редактора), Дорош Т.О., канд. істор. наук (відповідальний секретар), Біловолов Ю.Г., докт. істор. наук, Вергунов В.А., докт. с.-г. наук, Добров П.В., докт. істор. наук, Довжук І.В., докт. істор. наук, Євдокимов М.О., докт. істор. наук, Єрхов Г.П., докт. істор. наук, Климов А.О., канд. істор. наук, Крапівін О.В., докт. істор. наук, Литвиненко В.Ф., докт. істор. наук, Пилипчук О.Я., докт. біол. наук, Санжаров С.М., докт. істор. наук, Сергієнко Ю.Г., докт. істор. наук, Соколов І.Д., докт. біол. наук, Ульшин В.О., докт. техн. наук, Фомін А.І., докт. істор. наук.

Історичні записки : Збірник наукових праць / Гол. ред. В.П. Михайлюк. –
Луганськ : Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2012. – Випуск 33. – 252 с.

У збірнику публікуються праці, що висвітлюють найбільш актуальні проблеми історії України, всесвітньої історії, історії освіти, науки і техніки.

Рекомендовано до друку *Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 6 від “24” лютого 2012 р.).*

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу.

© Редакційна колегія, 2012

© Автори статей, 2012

© Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля, 2012

2. Мытник Н.А. Краткая история корабельных наук (хроника событий с комментариями). - Владивосток: Изд. ДВГТУ, 2004. - 198 с.
3. Крылов А.Н. Мои воспоминания. - М.: Изд. АН СССР, 1963. - 271 с.
4. Грентам О железном судостроении (перевод Окунева М.М.). - Санкт Петербург: типография Морского Министерства, 1862. - 224 с.
5. Окунев М.М. Опыт сочинения чертежей военным судам. - Санкт Петербург: типография Департамента Военных Поселений, 1836. - 368 с.
6. История отечественного судостроения. Т.1 Парусное деревянное судостроение IX-XIX вв. / Под. ред. акад. И.П. Спасского - Санкт Петербург: Судостроение, 1994. - 471 с.
7. История отечественного судостроения. Т.2 Паровое и металлическое судостроение во второй половине XIX в. / Под. ред. акад. И.П. Спасского - Санкт Петербург: Судостроение. - 1996. - 544 с.
8. Крестьянинов В.Я. Крейсера Российского Императорского флота. 1856-1917 годы. Часть 1. / В. Крестьянинов. - Санкт Петербург: Изд. Галера Принт, 2000. - 292 с.
9. РГАВМФ. Ф.163. Оп.1. Д.14. Л.38.
10. Лазарев М.П. Документы Т.3 - М.: Воениздат, 1961. - 578 с.
11. Вице-адмирал Корнилов: Док. М.: Воениздат, 1947. - 340 с.

Василенко В.Н. Переход к металлическому и паровому судостроению в XIX ст.

Освещается переход мирового судостроения в XIX ст. от деревянных конструкций корпуса и парусного вооружения судна к паровым судам с металлическим корпусом.

Ключевые слова: *пароход, гребной винт, судостроение, Регистр Ллойда, Пароходный комитет, Крымская война.*

Vasilenko V.N. Iron and steam shipbuilding in XIX century.

Lights up the worldwide shipbuilding was pass from a wooden hull and sails to the iron hull and a steam engine.

Key words: *steamboat, propeller, shipbuilding, Lloyd's Register, steamboats committee, Crimean War.*

Рецензент: **Михайлюк В.П.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
24.02.2012

УДК 902 (477.6): 351.853

Литвиненко Р.О.

**НОВОБУДОВНА АРХЕОЛОГІЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ:
ОСНОВНІ ВІХИ, РЕЗУЛЬТАТИ І НАСЛІДКИ**

Розглядається історія так званої «новобудовної доби» в археології Східної України, що охоплювала 1970-і – початок 1990-х рр. Висвітлюються основні віхи цього процесу, задіяні в ньому академічні та вишівські експедиції, оцінюються головні науково-практичні результати й наслідки цієї археологічної епопеї.

Ключові слова: *історія археології, новобудовна експедиція, методика розкопок, археологічні пам'ятки, курган, поховання, енеоліт, бронзовий вік, залізний вік, середньовіччя.*

В історії вітчизняної археології особливе місце посідає так звана «новобудовна доба», яка в масштабах усієї України хронологічно охоплювала майже всю другу половину XX ст. Йдеться про масштабні польові археологічні дослідження, викликані не менш масштабною господарською діяльністю, спрямованою переважно на спорудження гідромеліоративних (зрошувальних) систем у посушливій степовій зоні європейської частини тодішнього СРСР,

половина якої припадала на південні, надчорноморсько-азовські області УРСР, меншою мірою – на будівництво інших об'єктів (автошляхи, газогони, шахти, промислові та цивільні забудови тощо)³. Цей тривалий період, насичений значущими для науки і долі сотень людей подіями, поки що не знайшов належного відбитку в науковій літературі, втім як і творах інших жанрів. Проте він уже став етапом історії вітчизняної археологічної науки, причому дуже вагомим, а відтак заслуговує на висвітлення та оцінку. Для українських теренів ми маємо лише декілька тематичних публікацій, які зачіпають проблематику «новобудовної археології» взагалі та дають певні оцінки [4]. Серед праць цієї спрямованості на особливу увагу заслуговує дисертаційне дослідження А.С. Струкуленко, що його цілковито присвячено «новобудовній добі» Північностепової Наддніпряни [5]. Що ж стосується Східної України, то історія новобудовних розкопок в цьому регіоні досі не ставала предметом спеціальних дослідів, а праці, в яких би порушувалася (зазвичай дотично) ця проблематика, донедавна були одиничними [6]. На цьому тлі варто виділити опубліковану за матеріалами дисертації монографію О.В. Приня, в якій подається літопис охорони культурної спадщини на Донеччині та Луганщині у повоєнний радянський період і де окремим розділом висвітлюється діяльність Інституту археології АН УРСР, музеїв і вишів у справі пам'яткоохоронних археологічних досліджень східноукраїнського регіону [7]. Віддаючи належне здійсненій автором роботі зі збору й систематизації фактичного матеріалу, опрацювання різноманітних нормативних документів та відомчих архівів, слід констатувати, що навіть після виходу цієї монографічної публікації залишається потужний пласт питань і різнопланових проблем, що їх поставила перед археологами, істориками, історіографами «новобудовна археологія» ХХ ст. Серед цих проблем виділимо декілька першочергових, що заслуговують на дослідницьку увагу і мають не лише академічне, а й прикладне значення: а) оціночно-методологічна (чи варто було починати цю епопею взагалі та нашвидкуруч розкопувати тисячі пам'яток, з огляду на те, що переважна більшість збудованих на їхньому місці зрошувальних систем наразі не функціонує і навіть не існує (утилізовані на брухт); а якщо й варто, то чи таким чином слід було організувати ці роботи, щоб інтерес історико-культурної спадщини й науки завжди був друго- чи навіть третьорядним і підпорядкованим економічному, з відповідними наслідками як для польової фази дослідження, так і наступних – фондової, аналітичної, публікаційної

³ Слід зазначити, що поодинокі епізоди «новобудовних» археологічних досліджень траплялися й раніше. Серед таких можна назвати кількарічні розкопки античної-середньовічної Феодосії О.Л. Бертьє-Делагардом під час спорудження тамтешнього порту (1891-1895 рр.) [1], доволі масштабні роботи в зоні Дніпробуду (1927-1932 рр.), Південно-Бузької ГЕС (1930-1932 рр.) тощо [2]. Серед цих ранніх новобудовних розкопок виділимо й дослідження М.О. Макаренком ґрунтового нео-енеолітичного могильника і курганів на місті «Азовсталі» та в інших районах Маріуполя (1930-1933 рр.), а також курганів неподалік «Азотного заводу», в околицях м. Сталіне (1930) [3].

тощо); б) методика розкопок і проблема комплексності досліджень; в) збереження і використання джерельної бази (наукові звіти, фонди археологічних, антропологічних, археозоологічних та ін. матеріалів); г) публікація велетенського масиву джерел, рівень залучення здобутих матеріалів до наукових розробок (дисертації, монографії тощо); д) польові й наукові школи, народжені «новобудовою археологією»; е) історичні долі людей і колективів у контексті історії науки та держави; ж) проблема музеєфікації археологічних об'єктів і включення накопичених колекцій до музейно-експозиційної та виставкової справи; з) облік та охорона археологічних пам'яток як складової історико-культурної спадщини. Перелічені аспекти досі не знайшли належного висвітлення й оцінки фахівцями, але потребують цього. Причому долучитися до цієї справи мають не лише молоді дослідники, які народилися вже на виході чи навіть після «новобудовної доби», а насамперед живі її учасники, «погляд із середини» яких є надзвичайно важливим і цікавим. Саме зазначені обставини й спонукнули автора запропонувати увазі читача нарис, покликаний певною мірою доповнити, а в чомусь і уточнити фактологічно-оціночний бік існуючих публікацій з історії новобудовних археологічних дослідів на сході України, зосередившись при цьому на діяльності великих експедицій.

Новобудовний «археологічний бум», пов'язаний з масовим дослідженням курганів, зародившись наприкінці 1950-х рр., поступово набував масштабності протягом наступних десятиріч, водночас розширюючи свою географію – Степова Наддніпрянина, Степовий Крим, Південне Побужжя, Західне Надчорномор'я. Схід України він охопив дещо пізніше – від початку 1970-х рр. – і тривав понад два десятиріччя. Перші новобудовні експедиції з'явилась на Луганщині (тодішня Ворошиловградська обл.). Перше десятиріччя робіт в цій області цілковито пов'язане з дослідженнями експедицій Інституту археології АН УРСР (далі – ІА АН УРСР). У 1971 р. було створено постійно діючу Сіверськодонецьку експедицію, яка проіснувала 11 років (до 1981 р. включно) у різних структурно-кадрових конфігураціях і на чолі з різними начальниками – М.М. Чередниченком (1971-1972), С.Н. Братченком (1973, 1975), М.І. Гладких (1973-1974), І.О. Післарієм (1976-1981)⁴. Ще одна потужна експедиція ІА АН УРСР – Донецька – працювала на теренах Луганщини під керівництвом С.Н. Братченка протягом 1977-1980 рр. За десятиріччя масштабних розкопок академічних новобудовних експедицій лише на Луганщині, за деякими даними, було розкопано понад півтисячі курганів, а також різною мірою досліджено розкопками декілька поселень, виявлено розвідками чимало пам'яток від палеоліту до середньовіччя [для порівняння див.: 9].

Важливим надбанням «новобудовної доби», окрім власне величезного масиву накопичених археологічних джерел, слід вважати набутий досвід з

⁴ Протягом 1971-1973 рр. ця новобудовна експедиція у наукових публікаціях і тогочасних офіційних документах ІА АН УРСР паралельно називається і Сіверськодонецькою (як варіант – Сіверсько-Донецька) і Ворошиловградською. Втім С.Н. Братченко уточнює, що перша зі згаданих назв відповідає польовому сезону 1971 р., а друга – 1972 р., що відбилося у відповідних шифрах польової документації [8].

методики польових археологічних робіт. Методиці розкопок могил-курганів неабияку увагу приділяв безперечний лідер східноукраїнської новобудовної археології досліджуваного періоду С.Н. Братченко, підходячи до неї не лише відповідально, а й творчо, як справжній митець у своїй справі [10]. Серед методичних норм і *how how*, що їх було впроваджено як систему експедиціями під орудою С.Н. Братченка та І.О. Післарія, можна назвати використання топографічних планів могильників і окремих курганів, повне розкриття курганного насипу, розкопки методом паралельних траншей з використанням бульдозерів і скреперів, фіксація частих стратиграфічних перетинів (зокрема й дзеркальних їхніх розворотів), відстань між якими визначається шириною ножа/ковша землерийних механізмів (2,5-3 м), а по-можливості й проміжних профілів (через 0,5-1,5 м), використання компресорів для розчистки кам'яних підкурганних конструкцій та насосів для дослідження об'єктів на рівні ґрунтових вод, обов'язкова фіксація всіх розкритих об'єктів і речових матеріалів у відповідних масштабах (плани і перетини курганів щонайменше 1:50, поховань – 1:10, з додатковими збільшеними кресленнями деталей насипів/брівок і поховань, для «мікрооб'єктів» останніх – навіть у масштабі 1:1), укладання багаторівневих планів курганів (за кількома стратиграфічними горизонтами) тощо. Нормою і правилом для цих експедицій було максимальне збирання антропологічного, археозоологічного та іншого природно-органічного матеріалу, який, на думку С.Н. Братченка, має надати результати у майбутній перспективі, зокрема через мікроаналізи решток, а також залученням на той час недоступних даних аерофотозйомки [11]. Не дивно, що наукові звіти згадуваних східноукраїнських експедицій ІА АН УРСР були одними з найкращих в республіці, і не тільки в ній.

У лавах академічних експедицій пройшли кваліфіковану підготовку, яку слушно і шанобливо називають «польовою школою С.Н. Братченка», чимало молодих археологів, а також студентів, що згодом професійно пов'язали себе з археологією. Серед них наведемо імена таких знаних дослідників, як Ф.Р. Балонов, Я.П. Гершкович, О.Р. Дубовська, К.І. Красильников, В.К. Кульбака, Б.Ю. Міхлін, В.Г. Самойленко, О.М. Смирнов, С.М. Санжаров, А.М. Усачук, М.Л. Швецов та ін. Показово, що здобутий досвід ці фахівці пізніше реалізовували у проведенні самостійних розкопок і поширювали в археологічному середовищі. Скажімо, «братченківську» методику розкопок курганів і підготовки наукових звітів запровадив у практику новобудовної експедиції Донецького університету С.М. Санжаров, в результаті чого до неї долучився тамтешній науковий колектив, зокрема і автор цих рядків.

Так сталося, що на зламі 1970-х рр. внаслідок певних суб'єктивних обставин обидві експедиції ІА АН УРСР – Донецька і Сіверськодонецька – припинили своє існування. Створена порожнина мала бути терміново заповнена. Спроба зробити це за рахунок експедиції Донецького університету, яка один польовий сезон (1981 р.) вимушена була досліджувати кургани на півдні Ворошиловградської обл., була лише тимчасовим виходом із ситуації, який дозволяв шукати нового виконавця робіт.

Таку роль перебрав на себе колектив новобудовної експедиції Київського держуніверситету, який протягом наступних дванадцяти років (1982-1993) здійснював розкопки курганів на новобудовах Луганщини під загальним керівництвом М.М. Бондаря (1982-1983) та І.С. Піоро (1983-1993). Окрім І.С. Піоро, дослідження здійснювали також Б.О. Антоненко, Л.Г. Самойленко та М.О. Чмихов.

У Донецькій обл. новобудовний період починається роботами Донецької експедиції ІА АН УРСР, що працювала тут спочатку під орудою В.М. Даниленка (1974-1975 рр.), а потім О.С. Беляєва (1976). Чималі об'єми новобудовних робіт в Донецькому Приазов'ї зумовили епізодичне залучення до їхнього виконання спеціально створеної Другої Сіверськодонецької експедиції ІА АН УРСР на чолі зі С.Н. Братченком (1976), а наступними роками (1977-1978) – окремих загонів очолюваної С.Н. Братченком Донецької експедиції, основний об'єм робіт якої, як зазначалося, припадав на Луганщину, а також експедиції Київського університету, що досліджувала кургани на трасі спорудження другої черги каналу Дніпро-Донбас (1980-1981).

З огляду на подальше зростання меліоративного будівництва на Донеччині і неможливість розпорошення зусиль луганських академічних експедицій, виникла необхідність залучення до цієї справи нового виконавця, функції якого перебрав на себе Донецький держуніверситет. Перша спроба університету долучитися до розкопок в зонах спорудження іригаційних систем була випадковою, а тому й невдалою. Йдеться про дослідження 9 курганів з понад сорока похованнями бронзового віку і середньовіччя, що їх здійснив В.А. Косіков [12], так і не підготувавши наукового звіту про ці розкопки⁵. У 1978 р. в Донецькому університеті було створено постійно діючу науково-дослідну групу, яка проводила новобудовні археологічні розкопки до 1992 р. Науковими керівниками цього колективу в різні роки були А.О. Моруженко (1978-1985, 1987-1991), Т.О. Шаповалов (1985-1987), В.О. Посредніков (1990-1996). «Польовими командирами» (начальниками експедицій) виступали О.І. Привалов (1978, 1987), В.О. Посредніков (1979-1981), Н.П. Зарайська (1982-1983), С.М. Санжаров (1984-1986), Д.П. Кравець (1987-1992). У складі групи в різні роки працювали такі археологи, як В.К. Гриб (1978-1982), О.Р. Дубовська (1984), О.В. Євглевський (1983-1996), Р.О. Литвиненко (1986-1992), В.А. Підобід (1984-1988), Т.М. Потьомкіна (1978-1996). За період існування експедиції її співробітниками досліджено до 300 курганів, що містили близько 1100 поховань від пізнього енеоліту до середньовіччя [14].

Однією з актуальніших і водночас болючіших проблем новобудовної археології України взагалі, та її Донецько-Луганської частини зокрема, була і залишається справа публікації здобутих важкою фізичною та інтелектуальною працею джерел. Публікувати матеріали паралельно, чи трохи згодом, з проведенням охоронних робіт – марно було й сподіватися – бракувало часу і самих можливостей на такі видання. Втім, окремі, як правило випадкові й

⁵ До архіву ІА АН УРСР пізніше було подано звіт, що містив інформацію лише по одному кургану з половецькими похованнями [13].

несистемні, приклади мали місце. Серед них можна назвати збірки, що видавали окремі матеріали, здобуті експедиціями ІА АН УРСР [15]. Але то були краплі в морі накопаного матеріалу. Позитивним винятком з цього правила можна вважати єдину на той час серійну збірку, яку за ініціативою і безпосереднім керівництвом та участю І.Ф. Ковальової від 1977 р. видавали, і продовжують видавати, археологи Дніпропетровського університету. Східноукраїнська ж новобудовна археологія тривалий час майже не публікувала накопичені нею матеріали, якщо не брати до уваги поодинокі статті 1980-х рр. Своєрідним проривом у цьому сенсі можна вважати започаткування 1992 р. колективом новобудовної групи Донецького університету серійного видання «Донецький археологічний збірник» (ред. В.О. Посередніков, П.В. Добров, Р.О. Литвиненко), за двадцятиріччя існування якого побачили світ 15 випусків [16]. Майже одночасно почав виходити також серійний «Археологический альманах» Донецького обласного краєзнавчого музею (ред. О.В. Колесник), окремі випуски якого містили матеріали новобудовних розкопок [17]. Поза сумнівом, видатною подією останнього десятиліття стало започаткування ініційованого колективом наукової археологічної лабораторії «Спадщина» Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля наукової збірки «Матеріали та дослідження з археології Східної України» (ред. С.М. Санжаров), 11 номерів якої вийшло до сьогодні [18]. У згаданих, а також інших виданнях протягом двох останніх десятиріч вдалося опублікувати чимало курганних матеріалів, здобутих новобудовними експедиціями 1970-х – поч. 1990-х рр., які, проте, складають не більше чвертини-третьої здобутого.

На особливу увагу заслуговують також власне наукові відкриття великих новобудовних експедицій у Східній Україні. Наразі, без спеціальних ретельних підрахунків доволі непросто назвати як загальну кількість здобутих багаторічними розкопками курганів джерел, так і розподіл їх за окремими археологічними культурами. Проте ми спробуємо узагальнити і оцінити деякі з цих показників. Так, за нашими підрахунками, в межах Донецької та Луганської областей лише за розглядуваний період в зоні новобудов досліджено близько 50 поховань енеолітичного часу, понад 250 поховань ямної культури, до 1400 поховань катакомбної культури, понад 300 поховань бабинської культури і понад 1200 поховань зрубної культури. До них слід додати певну кількість комплексів раннього залізного віку (кіммерійських, скіфських, сарматських – кілька десятків загалом) і особливо середньовіччя. Таким чином, завдяки розкопкам великих новобудовних експедицій протягом 1970-80-х рр. лише корпус поховальних пам'яток енеоліту – бронзового віку поповнився на 3200 захоронень.

До найбільш значущих наукових результатів і наслідків цих досліджень слід також віднести: а) відкриття і дослідження нечисленних на півдні Східної Європи енеолітичних курганних і курганно-грунтових могильників, які наразі складають східну – північно-східну периферію степової надчорноморської зони [16]; б) накопичення величезного масиву пам'яток катакомбної області, дослідження яких дозволило розробити їхню надійну періодизацію, локально-

культурну диференціацію, подати характеристику і оцінку окремих локальних/хронологічних катакомбних угруповань, визначити їхні ареали тощо [17]; в) визначення поховального обряду бабинської культури (багатоваликової кераміки – КБК) [18], що стимулювало відкриття відповідних пам'яток в інших регіонах; г) виявлення в басейні Сіверського Дінця масиву пізньоабашевських (доно-волзьких) і абашевсько-зрубних (покровських) поховань [19], які відповідали місцевим поселенським пам'яткам, що стимулювало розробки нових концептуальних підходів щодо зрубної культурогенези [20].

Як здається, одним із цікавих і по-своєму показових аспектів діяльності новобудовних експедицій в Донбасі є реалізованість вихованих ними наукових кадрів, а також здобутих ними матеріалів через дисертаційні дослідження. Красномовними показниками в даному сенсі, оцінку яких ми покладаємо на читача, можуть слугувати наступні дані: з приблизно 40 штатних співробітників, що пройшли польову та наукову школу згадуваних вище академічних і вишівських експедицій на сході України, 3 захистили докторські (з них 1 – зі суміжної тематики праісторії), а 10 – кандидатські дисертації з археології, хоча й не всі з них з «курганної» проблематики. Накопичений же в цьому регіоні протягом «новобудовної доби» фонд джерел став фундаментом для написання двох докторських дисертацій (одна з катакомбної, друга – з бабинської проблематики) і 8 кандидатських (2 з катакомбної проблематики, 2 – з бабинської, 2 – зі зрубної, 1 – зі середньовічної, 1 – з антропології) [21].

Підбиваючи підсумок висвітленню окремих аспектів історії «новобудовної археології» на сході України, відзначимо, що цей певною мірою легендарний період вітчизняної науки відзначився небувалими масштабами розкопок курганних могильників, накопиченням величезного фонду джерел, підготовкою висококваліфікованих кадрів археологів-польовиків, створенням надійних підвалин і умов для успішних дослідів за різними напрямками археології та праісторії від палеометалевої доби до розвиненого середньовіччя, які, судячи з нинішнього стану української археології, є ще далеко невичерпаними. Відтак для сучасних і прийдешніх поколінь науковців зберігається величезна дослідницька перспектива.

Література

1. Петрова Э.Б. Античная Феодосия: История и культура. – Симферополь: СОНАТ, 2000. – С. 24-26.
2. 60 років Інституту археології НАН України. – К.: Київська Академія Євробізнесу, 1994. – С. 5.
3. Макаренко М. Маріупільський могильник. – К.: Вид-во Всеукр. АН, 1933. – 150 с.; Кучугура Л.І. Дослідження видатного українського археолога М.О. Макаренка в м. Маріуполь у 1930-1933 роках / Л.І. Кучугура // Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. – Вип. 2. – Ч. друга. – К.: АртЕк, 2007. – С. 71-86; Усачук А.Н. Н.Е.Макаренко: срубные материалы / А.Н. Усачук // Проблемы исследования памятников археологии Северского Донца: тез. докл. обл. научно-практич. конф. – Луганск, 1990. – С. 114-117.
4. Горішній П.А. Дослідження на новобудовах України / П.А. Горішній, В.В. Отрощенко, О.Г. Шапошникова // Археологія. – 1987. – Вип. 57. – С. 67-74; Пустовалов

С.Ж. Степова курганна археологія доби бронзи: підсумки та перспективи / С.Ж. Пустовалов // *Магістеріум*. – 2000. – Вип. 5 (19). – С. 125-132.

5. Струкуленко А.С. Новобудовні археологічні експедиції 70-90-х рр. ХХ ст. та їх внесок у дослідження давньої історії Північностепової Наддніпрянщини: автореф. дис. на здобуття вчен. степеню канд. іст. наук: спец. 07.00.06 “Історіографія” / А.С. Струкуленко. – Дніпропетровськ, 2011. – 19 с.

6. Братченко С.Н. Некоторые итоги и проблемы исследования курганов / С.Н. Братченко // *Археологические исследования в зонах мелиорации: итоги и перспективы их интенсификации: тез. науч.-практич. конф. (Ленинград, декабрь 1985 г.)*. – Л.: Наука, 1985. – С. 74-75; Дегерменджи С.М. Курганы Донеччины: загальний стан, проблеми обліку та охорони / С.М. Дегерменджи // *Археологический альманах*. – № 14: Курганы Донбасса. – Донецк: Лебедь, 2004. – С. 3-12; Косиков В.А. Археология в Донецком университете / В.А. Косиков, Р.А. Литвиненко // *Археология Восточноевропейской лесостепи*. – Вып. 10: Пятьдесят полевых сезонов археологов Воронежского университета. – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 1997. – С. 14-19; Дегерменджи С.М. Курганы Донеччины: загальний стан, проблеми обліку та охорони / С.М. Дегерменджи // *Археологический альманах*. – № 14: Курганы Донбасса. – Донецк: Лебедь, 2004. – С. 3-12; Усачук А.Н. Свод данных об исследованиях курганов на территории Донецкой области в ХХ веке / А.Н. Усачук, Ю.Б. Полидович, В.В. Цимиданов, Р.А. Литвиненко // *Археологический альманах*. – № 14: Курганы Донбасса. – Донецк: Лебедь, 2004. – С. 56-109.

7. Принь О. Літопис охорони культурної спадщини в Україні 1945-1991 років (за матеріалами Донецької та Луганської областей): Монографія / О. Принь. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 159-187; Принь О.В. Рятівні археологічні експедиції Інституту археології АН УРСР на промислових новобудовах та об'єктах меліорації в Донбасі у 1945-1991 роках / О.В. Принь // *Праці центру пам'яткознавства*. – 2010. – № 17. – С. 87-99.

8. Братченко С.Н. Миколаївські могили-кургани в пониззі р. Луганка / С.Н. Братченко // *Матеріали та дослідження з археології Східної України (МДАСУ)*. – № 9. – Луганськ: Вид-во СУНУ, 2009. – С. 137.

9. Братченко С.Н. Катакомбные культуры Северского Донца и Северо-Восточного Приазовья / С.Н. Братченко // *Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе: тез. докл. науч.-практич. семинара*. – Донецк, 1989. – С. 27.

10. Братченко С.Н. Некоторые итоги и проблемы исследования курганов / С.Н. Братченко // *Археологические исследования в зонах мелиорации: итоги и перспективы их интенсификации: тез. науч.-практич. конф.* – Л.: Наука, 1985. – С. 74-75.

11. Литвиненко Р.О. “Курганна” археологія в житті та студіях Станіслава Никифоровича Братченка (світлої пам'яті видатного вченого) / Р.О. Литвиненко // *Донецький археологічний збірник*. – № 15. – Донецьк: Вид-во Донецьк. ун-ту, 2011. – С. 189-190.

12. Косиков В.А. Исследования курганов на территории Донецкой области / В.А. Косиков // *Археологические открытия 1976 г.* – М.: Наука, 1977. – С. 310-311; див. також: Санжаров С. О памятниках донецкой катакомбной культуры на территории Северо-Восточного Приазовья / С. Санжаров // *Бахмутський шлях*. – Луганск, 1997. – № 1-2. – С. 60-61.

13. Косиков В.А. Отчет о работе отдельного отряда археологической экспедиции ДонГУ в 1976 г. – 7 с. + 4 табл. – Науковий архів ІА НАНУ. – № 1976/152.

14. Косиков В.А. Археология в Донецком университете / В.А. Косиков, Р.А. Литвиненко // *Археология Восточноевропейской лесостепи*. – Вып. 10: Пятьдесят полевых сезонов археологов Воронежского университета. – Воронеж: Изд-во Ворон. ун-та, 1997. – С. 16.

15. Вильнянские курганы в Днепровском Надпорожье. – К.: Наук. думка, 1977; Древности Поингуля. – К.: Наук. думка, 1977. – 147 с.; Курганы юга Днепропетровщины. – К.: Наук. думка, 1977. – 152 с.; Археологические памятники Поингуля. – К.: Наук. думка, 1980. – 175 с.; Курганы степного Крыма. – К.: Наук. думка, 1984. – 116 с.; Древнейшие

скотоводы юга Украины. – К.: Наук. думка, 1987. – 195 с.; Новые памятники ямной культуры степной зоны Украины. – К.: Наук. думка, 1988. – 142 с.

16. Донецкий археологический сборник (Донецкий археологічний збірник). – Донецьк, 1992. – Вып. 1; 2; 1993. – Вып. 3; 4; 1994. – Вып. 5; 1996. – Вып. 6; 1997. – Вып. 7; 1998. – Вып. 8; 2001. – Вып. 9; 2002. – Вып. 10; 2004. – Вып. 11; 2006. – Вып. 12; 2009/2010. – Вып. 13/14; 2011. – Вып. 15.

17. Археологический альманах. – Донецк, 1994. – № 2; 1998. – № 7; 2001. – № 10; 2004. – № 14; 2011. – № 25.

18. Матеріали та дослідження з археології Східної України. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2003. – № 1; 2004. – № 2; 3; 2005. – № 4; 2006. – № 5; 6; 2007. – № 7; 2008. – № 8; 2009. – № 9; 2010. – № 10; 2011. – № 11.

19. Rassamakin Y.Ja. Die nordpontische Steppe in der Kupferzeit. Gräber aus der Mitte des 5. Jts. bis Ende des 4. Jts. v. Chr. / Y.Ja. Rassamakin // Archäologie in Eurasien. – Bd. 17. – Mainz, 2004. – T. I. – X, 234 S., 137 Abb.; T. II. – VIII, 278 S., 546 Taf.

20. Смирнов А.М. Курганы и катакомбы эпохи бронзы на Северском Донце / А.М. Смирнов. – М., 1996. – 182 с.; Братченко С.Н. Донецька катакомбна культура раннього етапу: у 2 ч. / С.Н. Братченко. – Луганськ: Шлях, 2001. – Ч. 1. – 76 с.; Ч. 2. – 124 с.; Санжаров С.Н. Катакомбные культуры Северо-Восточного Приазовья / С.Н. Санжаров. – Луганск: Изд-во ВНУ, 2001. – 171 с.; Санжаров С.Н. Восточная Украина на рубеже эпох средней – поздней бронзы. – Луганск: Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2010. – 488 с.; та ін.

21. Писларий И.А. О двух культурно-хронологических группах погребений о срубках бассейна Северского Донца / И.А. Писларий // Новейшие открытия советских археологов: тез. докл. конф.: В 3-х ч. – К., 1975. – Ч. 1. – С. 89-91; Он же. О методе проверки однородности массива археологических памятников / И.А. Писларий // Новые методы археологических исследований. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 169-193.

22. Гершкович Я.П. Культурно-хронологические группы погребений эпохи средней – поздней бронзы кургана у с. Пришиб / Я.П. Гершкович // Материалы по хронологии археологических памятников Украины. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 71-80; Литвиненко Р.А. Памятники покровского типа на Северском Донце / Р.А. Литвиненко // Археологические вести. – СПб., 1995. – № 4. – С. 73-82.

23. Литвиненко Р.О. Зрубна культура басейну Сіверського Дінця (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. на здобуття вчен. степеню канд. іст. наук: спец. 07.00.06 “Археологія” / Ін-т археол. НАНУ. – К., 1994. – 21 с.; Отрощенко В.В. Історія племен зрубної спільності: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07.00.04 “Археологія” / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2002. – 33 с.; та ін.

24. Писларий И.А. Культура многоваликовой керамики Восточной Украины: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 “Археология” / Моск. ун-т. – М., 1983. – 22 с.; Pâslaru I. Cultura Delacău-Babino / I. Pâslaru . – Mangalia: Editura Callasprint, 2006. – 278 p.; Гераськова Л.С. Средневековая каменная скульптура кочевников степей Восточной Европы: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 “Археология” / Ин-т археол. АН УССР. – К., 1983; Шепель Е.А. Население бассейна Северского Донца в эпоху энеолита-бронзы по антропологическим данным: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 “Археология” / Ин-т археол. АН УССР. – К., 1985. – 18 с.; Смирнов А.М. Катакомбные культуры Северского Донца: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 “Археология” / ЛОИА АН СССР. – Л., 1987. – 24 с.; Санжаров С.Н. Катакомбная культура на территории Северо-Восточного Приазовья: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.06 “Археология” / Ин-т археол. АН УССР. – К., 1991. – 18 с.; Санжаров С.М. Східна Україна на рубежі середньої – пізньої бронзи: автореф. дис. ... доктора іст. наук: спец. 07.00.04 “Археологія” / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2007. – 33 с.; Литвиненко Р.О. Зрубна культура басейну Сіверського Дінця ... – К., 1994; Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабіне (за матеріалами поховальних пам'яток): автореф. дис. ... д-ра іст.

наук.: 07.00.04 / Ін-т археол. НАНУ. – К., 2009. – 32 с.; Циміданов В.В. Соціальний розвиток населення зрубної культурно-історичної спільноти (за матеріалами поховальних пам'яток Східної України): автореф. дис. на здобуття вчен. степеню канд. іст. наук: спец. 07.00.06 “Археологія” / Ін-т археол. НАНУ. – К., 1997. – 22 с.

Литвиненко Р.А. Новостроечная археология на востоке Украины: основные вехи, результаты и последствия.

Рассматривается история «новостроечной эпохи» в археологии Восточной Украины, которая охватывала 1970-е – начало 1990-х гг. Освещаются основные вехи этого процесса, задействованные в нем академические и вузовские экспедиции, оцениваются главные научно-практические результаты и последствия этой археологической эпохи.

Ключевые слова: история археологии, новостроечная экспедиция, методика раскопок, археологические памятники, курган, погребения, энеолит, бронзовый век, железный век, средневековье.

Lytvynenko R.A. New building's archeology in the east of Ukraine: the basic marks, results and consequences.

The history of «an epoch of new buildings» in archeology of East Ukraine which covered 1970th – the beginning of 1990th considered. The basic marks of this process, involved in him the academic and high school expeditions are shined. The main scientifically-practical results and consequences of this archaeological epepee are estimated.

Keywords: history of archeology, new buildings expedition, a methodic of excavation, archaeological monuments, a barrow, burials, eneolith, a Bronze Age, the Iron Age, the Middle Ages.

Рецензент: **Санжаров С.М.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
24.02.2012